

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

BOBORAHIM MASHRAB HAYOTI VA IJODINI O'RGANISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Abdug'offorova Gulxayo Abdurashid qizi

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

gulxayoabdugofforova2627@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada XVII asrning ikkinchi yarmi - XVIII asr boshlaridagi o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o'rganish adabiy ta'limning pedagogik muammosi sifatida tadqiq etilgan. Pedagogik muammo ta'lim maqsadi bilan uni amalga oshirishning mavjud mazmuni, metodlari va shart-sharoitlari o'rtasidagi ilmiy-amaliy ziddiyat sifatida talqin qilinadi. Mashrab merosini o'rganishning manbashunoslik-biografik, matnshunoslik, adabiy-estetik va didaktik-metodik yo'nalishlari asoslab berilgan, shoir biografiyasi va asarlarini o'qitishdagi beshta asosiy ziddiyat aniqlangan. Tadqiqot natijasida yetti ilmiy-metodik tamoyil, she'riy matnni to'rt bosqichli ko'p qatlamli tahlil qilish modeli, muammoli savollar tizimi taklif etilgan hamda muammoning mualliflik ta'rifi berilgan.

Kalit so'zlar: Boborahim Mashrab, adabiy ta'lim, pedagogik muammo, manbaaviy savodxonlik, "Qissai Mashrab", tasavvufiy ramz, ko'p qatlamli tahlil, muammoli ta'lim.

ИЗУЧЕНИЕ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА БОБОРАХИМА МАШРАБА КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. В статье изучение жизни и творчества Боборахима Машраба - крупного представителя узбекской классической литературы второй половины XVII - начала XVIII века - рассматривается как педагогическая проблема литературного образования. Педагогическая проблема трактуется как научно-практическое противоречие между целью обучения и существующими содержанием, методами и условиями её достижения. Обоснованы источниковедческо-биографическое, текстологическое, литературно-эстетическое и дидактико-методическое направления изучения наследия поэта, выявлены пять основных противоречий в его преподавании. Предложены семь научно-методических принципов, четырёхэтапная модель многоуровневого анализа поэтического текста, система проблемных вопросов, а также авторское определение исследуемой проблемы.

Ключевые слова: Боборахим Машраб, литературное образование, педагогическая проблема, источниковедческая грамотность, «Киссаи Машраб», суфийская символика, многоуровневый анализ, проблемное обучение.

THE STUDY OF THE LIFE AND WORK OF BOBORAHIM MASHRAB AS A PEDAGOGICAL ISSUE

Abstract. The article examines the study of the life and work of Boborahim Mashrab, a major figure of Uzbek classical literature of the late 17th and early 18th centuries, as a pedagogical problem of literary education. A pedagogical problem is understood as a scientific and practical contradiction between the goal

of instruction and the existing content, methods and conditions for achieving it. Four interrelated directions for studying the poet's legacy are substantiated - source-biographical, textological, literary-aesthetic and didactic-methodological - and five core contradictions in teaching his biography and works are identified. As a result, seven scientific and methodological principles, a four-stage model of multi-layered analysis of poetic text and a system of problem-based questions are proposed, and an author's definition of the problem is formulated.

Keywords: Boborahim Mashrab, literary education, pedagogical problem, source literacy, "Qissai Mashrab", Sufi symbolism, multi-layered analysis, problem-based learning.

KIRISH

Adabiy ta'limning asosiy vazifasi o'quvchiga muayyan ijodkor haqida biografik ma'lumotlar berish yoki badiiy asar mazmunini qayta hikoyalatish bilangina cheklanmaydi. Badiiy adabiyotni o'qitish jarayonida o'quvchining estetik didini rivojlantirish, matnni mustaqil tahlil qilish, undagi badiiy va hayotiy haqiqatni anglash, o'z munosabatini dalillar asosida ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish ko'zda tutiladi. Adabiyot o'qitish metodikasi adabiyotshunoslik va pedagogika fanlarining imkoniyatlarini birlashtirgan holda badiiy asarni kimga, nima maqsadda va qanday usullar vositasida o'rgatish masalalarini tadqiq etadi [5]. Shu sababli ijodkor hayoti va asarlarini o'rganish mazmun tanlash, uni o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish hamda ta'limiy natijalarni belgilash bilan bog'liq murakkab pedagogik jarayondir.

Boborahim Mashrab XVII asrning ikkinchi yarmi va XVIII asr boshlaridagi o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lib, uning hayoti va ijodiy faoliyati asosan Markaziy Osiyo hududlari bilan bog'liq kechgan. Shoirning xalq orasida keng shuhrat qozonishi natijasida uning shaxsi atrofida ko'plab hikoyat, rivoyat, naql va afsonalar yuzaga kelgan. Mashrab adabiy merosida ishqiy, tasavvufiy, qalandarona hamda ijtimoiy mazmundagi qarashlarning o'zaro tutashib ketishi uning ijodini o'rganishni murakkab, ayni paytda katta tarbiyaviy imkoniyatga ega jarayonga aylantiradi.

Mashrab merosini o'qitishdagi murakkablik, avvalo, shoir shaxsining ko'p qirrali tabiatidan kelib chiqadi. Bir tomondan, Mashrab mumtoz she'riyat an'alarini davom ettirgan iste'dodli lirik shoir; ikkinchi tomondan, uning asarlarida tasavvufiy tafakkur va qalandarlik dunyoqarashi muhim o'rin egallaydi; uchinchi tomondan, shoir ijodida insonning real kechinmalari, jamiyatdagi adolatsizlik, riyokorlik, zo'ravonlik va ma'naviy tubanlikka nisbatan keskin munosabat aks etgan. Demak, Mashrabni faqat "tasavvuf shoiri", "isyonkor shoir" yoki "ishq kuychisi" kabi bitta sifat doirasida o'rganish uning badiiy olamini to'liq ochib bermaydi.

Mazkur tadqiqotda pedagogik muammo tushunchasi ta'lim oldiga qo'yilgan maqsad bilan ushbu maqsadni amalga oshirishning mavjud mazmuni, metodlari va shart-sharoitlari o'rtasidagi ilmiy-amaliy ziddiyat sifatida tushuniladi. Bu nuqtai nazardan Mashrab hayoti va ijodini o'rganishdagi pedagogik muammo shoir merosining katta ma'rifiy, estetik va ma'naviy imkoniyatlarga ega ekanligi bilan uni ta'lim oluvchilarga ilmiy asoslangan, tushunarli, xolis va ta'sirchan shaklda yetkazish metodikasi yetarlicha tizimlashtirilmaganligi o'rtasidagi nomuvofiqlikda namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning maqsadi - Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o'rganishdagi pedagogik muammoning mohiyati, tarkibiy yo'nalishlari va ziddiyatlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etishning ilmiy-metodik tamoyillarini asoslashdan iborat. Maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: shoir haqidagi tarixiy, rivoyaviy va matniy manbalarning ta'limdagi maqomini aniqlash; Mashrab merosini o'rganishning asosiy yo'nalishlarini tizimlashtirish; o'qitish jarayonidagi asosiy ziddiyatlarni ochib berish; ilmiy-metodik tamoyillar va she'riy matnni tahlil qilish modelini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Shoir hayotiga oid muhim adabiy-biografik manbalardan biri "Qissai Mashrab" yoki "Qissai Shoh Mashrab" nomlari bilan ma'lum bo'lgan asardir [1]. Unda Mashrabning hayot yo'li, safarlari, ustozlari, qalandarona faoliyati va she'rlari haqida

qimmatli ma'lumotlar bilan birga karomat, g'ayrioddiy xatti-harakat, latifa, naql va afsonaviy voqealar ham berilgan. Mashrab to'g'risidagi ayrim ma'lumotlar Maleho Samarqandiyning "Muzakkir ul-ashob", Ziyovuddin Bog'istoniyning "Tazkirai qalandaron" asarlari hamda XVIII–XIX asrlarda yaratilgan boshqa tarixiy manbalarda uchraydi.

Shoirning tavallud sanasi masalasida adabiyotshunoslar turli xulosalarga kelgan. M. Zokirov Mashrab she'rlaridan biridagi yoshga oid ma'lumotga tayanib, tug'ilgan yilini 1640–1641-yillar deb taxmin qilgan. J. Yusupov qo'lyozma va tazkiralardagi dalillarni o'rganib, 1653-yilni asosliroq deb hisoblagan. R. Orzibekov ham keyingi qarashni ma'qullab, shoir hayotini 1653–1711-yillar doirasida yoritadi [2]. R. Orzibekov, shuningdek, XX asrning 60–70-yillaridagi tadqiqotlarda Mashrab she'riyatidagi ilohiy-tasavvufiy mazmunga yetarli e'tibor qaratilmaganini, keyingi davr talqinlarida esa, aksincha, butun merosni faqat tasavvuf doirasida izohlashga moyillik kuchayganini qayd etadi [2].

Matnshunoslik nuqtai nazaridan shoir she'rlari muallifning o'zi tomonidan tartib berilgan mukammal devon shaklida saqlanmagan: ular "Devonai Mashrab", "Qissai Mashrab", turli bayozlar, tazkiralar va keyingi to'plamlar orqali yetib kelgan. A. Jumanazar "Mabdai nur" asarining muallifligi yuzasidan qariyb bir asr davom etgan bahslarni tahlil qilib, uni Ro'ziboy Mashrab nomi bilan bog'lovchi qo'lyozma va matniy dalillar mavjudligini ko'rsatadi hamda bu xulosalar yangi manbashunoslik tadqiqotlarini talab qilishini ta'kidlaydi [3]. O'zbekiston Milliy kutubxonasi elektron fondida mavjud, Mirzo Kenjabek tomonidan nashrga tayyorlangan "Mashrab. She'rlar" to'plami ta'limda asosiy she'riy matnlarni tanlash uchun tayanch manba bo'la oladi.

Pedagogik yo'nalishda M. Hoshimxonovning doktorlik tadqiqotida Mashrab merosining ijtimoiy-pedagogik mazmuni va undan talabalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishida foydalanish imkoniyatlari maxsus o'rganilgan [4]. Adabiyot o'qitish metodikasiga doir ishlarda ijodkor biografiyasini quruq fakt va sanalar yig'indisiga

aylantirish o'quvchining hissiz munosabatiga sabab bo'lishi, biografik ma'lumot badiiy asar tahlilining tabiiy tayanchi ekani ta'kidlangan [5]. Muammoli ta'lim nazariyasida esa o'quvchini tayyor bilimni qabul qilishdan ko'ra qarama-qarshilikni ko'rish, taxmin ilgari surish, dalillarni tekshirish va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirish g'oyasi asoslangan [6; 7].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Mashrab merosining manbashunoslik, adabiyotshunoslik va tarbiyaviy jihatlari alohida-alohida o'rganilgan bo'lsa-da, ularni yagona ta'limiy tizimga birlashtiruvchi, bahsli ma'lumotlarning maqomini o'quv jarayonida aniq belgilashga yo'naltirilgan metodik yondashuv yetarlicha ishlab chiqilmagan.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega bo'lib, unda ilmiy-pedagogik va adabiyotshunoslik manbalarini nazariy tahlil qilish, biografik va matniy manbalarni qiyosiy-manbashunoslik tahlili, metodik adabiyotlarning kontent-tahlili, tizimli-strukturaviy yondashuv, pedagogik modellashtirish hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Taklif etilgan tamoyillar va tahlil modelining samaradorligi keyingi bosqichda tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilishi ko'zda tutilgan.

NATIJALAR

1. Mashrab merosini o'rganishning tarkibiy yo'nalishlari

Tadqiqot natijasida Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o'rganish muammosini to'rtta o'zaro bog'liq yo'nalishda ko'rib chiqish maqsadga muvofiqligi aniqlandi (1-jadval).

1-jadval

Mashrab merosini o'rganishning asosiy yo'nalishlari

Yo'nalish	Mazmuni	Ta'limiy natija
Manbashunoslik-biografik	Shoir hayotiga oid ma'lumotlar qaysi manbalarga asoslanganini aniqlash	Fakt, rivoyat va ilmiy taxminni farqlash

Matnshunoslik	She'rlarning muallifligi va nashrlar ishonchliligini baholash	Matnning tekshirilgan nashriga tayanish
Adabiy-estetik	Poetik shakl, obraz, ramz, ohang va uslubni tushuntirish	Badiiy shakl va mazmun birligini idrok etish
Didaktik-metodik	Ilmiy mazmunni ongli o'zlashtirishni ta'minlovchi metodlarni belgilash	Dalillangan mustaqil talqin

2. Manbaviy aniqlik va bahsli ma'lumotlar maqomi

"Qissai Mashrab"dagi barcha voqealarni tarixiy hujjat darajasidagi aniq fakt sifatida taqdim etish to'g'ri emasligi aniqlandi. Darsda "tarixiy manbalarda qayd etilishicha", "qissada hikoya qilinishicha", "rivoyatga ko'ra", "tadqiqotchilar fikricha" kabi ilmiy aniqlikni ifodalovchi birikmalardan foydalanish o'quvchiga fakt, badiiy talqin, rivoyat va ilmiy taxmin o'rtasidagi farqni anglatadi. Natijada biografiyani o'rganish sanalarni yodlashdan manbani tanqidiy o'qish faoliyatiga aylanadi.

Shoir tavallud sanasiga doir qarashlarning turlichaligi (2-jadval) o'qitishda kamchilik sifatida emas, o'quvchining tadqiqotchilik fikrini rivojlantiruvchi didaktik imkoniyat sifatida baholandi: o'quvchi tayyor hukmni yodlamaydi, balki dalillarni solishtiradi va xulosaning qanday shakllanishini kuzatadi.

2-jadval

Mashrabning tavallud sanasi haqidagi ilmiy qarashlar

Tadqiqotchi	Taklif etilgan sana	Asos
M. Zokirov	1640–1641-yillar	She'rlardan biridagi yoshga oid avtobiografik ma'lumot

J. Yusupov	1653-yil	Qo'lyozma va tazkiralardagi dalillar
R. Orzibekov [2]	1653–1711-yillar	J. Yusupov qarashini ma'qullash

Muallifligi munozarali asarlar, xususan, "Mabdai nur"ni "Boborahim Mashrabning asari" tarzida mutlaq hukm bilan berish o'rniga "Mashrabga nisbat berib kelingan asar", "muallifligi yuzasidan turli ilmiy qarashlar mavjud bo'lgan manba" kabi aniqlashtiruvchi ifodalardan foydalanish ilmiy xolislikni ta'minlaydi. Har qanday nashrdagi matnni qo'lyozmaning o'zi bilan tenglashtirmaslik, zarur o'rinlarda boshqa nashrlar bilan qiyoslash lozim.

3. She'riy matnni ko'p qatlamli tahlil qilish modeli

Mashrab she'riyatida dunyoviylik va tasavvufiylik bir-birini inkor etuvchi tushunchalar emas, ayrim matnlarda o'zaro aloqador ma'no qatlamlari ekani inobatga olinib, to'rt bosqichli tahlil modeli taklif etildi:

1. **Lug'aviy bosqich** - she'rning lug'aviy mazmuni, arabcha-forscha so'zlar va mumtoz atamalar ochiladi;
2. **Ramziy bosqich** - oshiq, ma'shuqa, may, yor, hijron, vasl, sahro, yo'l kabi obrazlarning mumtoz adabiyotdagi ramziy vazifasi o'rganiladi;
3. **Kontekstual bosqich** - she'rning tarixiy-madaniy konteksti va muallifning ruhiy holati tahlil qilinadi;
4. **Poetik bosqich** – vazn, qofiya, radif, takror, tazod, mubolag'a va ohang bilan mazmun o'rtasidagi munosabat aniqlanadi.

Har bir dars uchun tayanch so'zlar lug'ati, tarixiy va tasavvufiy tushunchalarning qisqa sharhi, obrazlar tizimini ko'rsatuvchi sxema hamda ifodali o'qish namunasi tayyorlanishi lozim. Nasriy izoh faqat tushunish uchun yordamchi vosita bo'lib, badiiy matn o'rnini egallamasligi kerak: o'quvchi dastlab she'r ohangini his etadi, keyin lug'aviy va ramziy mazmunni aniqlaydi, yakunda o'z talqinini matndagi dalillar bilan asoslaydi.

4. Biografiya va ijod birligi

Avval shoir hayotidagi voqealarni ketma-ket bayon qilib, keyin she'rlarni alohida o'rganish o'rniga biografik ma'lumotni muayyan matn bilan bog'lash samaraliroq ekani asoslandi. Qalandarona safarlar haqidagi ma'lumotlar g'urbat va darbadarlik kayfiyati ifodalangan she'rlar bilan; ijtimoiy muhitga munosabat adolatsizlik va riyokorlikni qoralovchi misralar bilan; tasavvufiy tarbiya haqidagi ma'lumotlar esa ishq, Haq, vasl va ruhiy kamolot tushunchalari ishtirok etgan matnlar bilan uyg'unlikda yoritiladi. Bunda biografik voqea she'rni tushuntirish uchun kontekst, she'r esa shoir shaxsiyatini anglash uchun badiiy dalil vazifasini bajaradi. Qissalardagi karomat bilan bog'liq voqealar muhokama qilinganda manoqibiy adabiyotga xos jihatlar tushuntiriladi, aks holda o'quvchi tarixiy shaxs, qissa qahramoni va xalq tasavvuridagi avliyo obrazini farqlay olmaydi.

5. Muammoli savollar tizimi

Izohli o'qish, qiyosiy tahlil, kichik tadqiqot, matnga asoslangan munozara va refleksiv yozuv usullari bilan uyg'un qo'llanadigan muammoli savollar tizimi ishlab chiqildi:

1. Nima sababdan Mashrab hayotiga oid ayrim ma'lumotlar turli manbalarda bir-biridan farq qiladi?
2. Qissadagi qaysi voqealar tarixiy fakt, qaysilari badiiy-rivoyaviy talqin sifatida baholanishi mumkin?
3. Muayyan she'rdagi ishq obrazining dunyoviy yoki ilohiy mazmunga egaligini qanday dalillar asosida aniqlaymiz?
4. Shoirning keskin tanqidi e'tiqodning o'ziga emas, riyokorlik va soxta taqvodorlikka qaratilganini matndan qanday asoslash mumkin?
5. She'rning musiqiy ohangi uning mazmuniga qanday ta'sir qilmoqda?

6. O'qitishdagi asosiy ziddiyatlar

Mashrab hayoti va ijodini o'rganishdagi pedagogik muammoning asosiy ziddiyatlari quyidagicha umumlashtirildi:

1. shoir merosining tarixiy, falsafiy va poetik boyligi bilan dars vaqtining cheklanganligi o'rtasidagi ziddiyat;
2. biografik va matniy manbalarning ko'pligi hamda ayrim ma'lumotlarning bahsliligi bilan o'quv materialida aniq va izchil mazmun berish zarurati o'rtasidagi nomuvofiqlik;
3. mumtoz she'riyatning ramziy-tasavvufiy tabiati bilan o'quvchilarning ko'pincha so'zma-so'z idrok etishi o'rtasidagi tafovut;
4. meros tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish zarurati bilan she'riyatni sun'iy ravishda axloqiy shiorlarga bo'ysundirish xavfi o'rtasidagi ziddiyat;
5. o'qituvchining ilmiy talqini bilan o'quvchining mustaqil fikrlashi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarurati.

7. Ilmiy-metodik tamoyillar

Aniqlangan ziddiyatlarni bartaraf etish uchun quyidagi tamoyillar asoslandi:

1. **Manbaviy aniqlik tamoyili** – tarixiy fakt, rivoyat, ilmiy taxmin va badiiy talqinni bir-biridan farqlab ko'rsatish.
2. **Hayot va ijod birligi tamoyili** – biografik ma'lumotlarni muayyan she'r va badiiy hodisalar bilan bog'lab o'rganish.
3. **Matn markaziyliги tamoyili** – har qanday g'oyaviy yoki tasavvufiy xulosani she'r matnidagi dalillarga tayangan holda asoslash.
4. **Ko'p qatlamli talqin tamoyili** – dunyoviy, tasavvufiy, ijtimoiy va estetik mazmunlarni o'zaro aloqadorlikda tahlil qilish.
5. **Yoshga muvofiqlik tamoyili** – murakkab atama va ramzlarni o'quvchining tayyorgarligiga mos bosqichlarda tushuntirish.
6. **Dialogik va muammoli ta'lim tamoyili** – o'quvchini savol qo'yish, dalil izlash, talqinlarni solishtirish va mustaqil xulosa chiqarishga jalb etish.
7. **Ilmiy xolislik tamoyili** – bahsli masalalarda turli ilmiy qarashlarni ko'rsatish va hech bir taxminni dalilsiz yakuniy haqiqat sifatida bermaslik.

8. Muammoning mualliflik ta'rifi

Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o'rganishning pedagogik muammosi – shoir haqidagi tarixiy, rivoyaviy va matniy manbalarni ilmiy jihatdan farqlash, uning murakkab badiiy-tasavvufiy merosini o'quvchining yosh va bilim darajasiga mos ravishda sharhlash, ayni paytda estetik idrok, manbaviy savodxonlik va dalillangan mustaqil fikrlashni rivojlantiruvchi yaxlit metodik tizimga bo'lgan ehtiyoj bilan mavjud ta'lim amaliyoti o'rtasidagi ziddiyatdir.

MUHOKAMA

Olingan natijalar R. Orzibekov tomonidan qayd etilgan ikki qarama-qarshi tendensiya - tasavvufiy mazmunni e'tiborsiz qoldirish va, aksincha, butun merosni faqat tasavvuf doirasida izohlash - ta'lim amaliyotida ham takrorlanishi mumkinligini ko'rsatadi [2]. Shoirning har bir ishqiy she'rini faqat ilohiy muhabbat ifodasi deb talqin qilish ham, undagi ramziy-ma'rifiy mazmunni butunlay inkor etib, faqat dunyoviy sevgi namunasi sifatida baholash ham ilmiy jihatdan cheklangan yondashuvdir. Orzibekov Mashrabning ayrim mustazodlarida real inson go'zalligi va hayotiy muhabbat tasvirlanganini alohida ko'rsatadi [2]. Taklif etilgan ko'p qatlamli talqin va matn markaziyliги tamoyillari aynan shu ikki xavfni muvozanatlashga xizmat qiladi.

Mumtoz she'riyatdagi tasavvufiy tushunchalar va ramzlar tayyorgarliksiz o'quvchi tomonidan so'zma-so'z qabul qilinishi mumkin. Ayrim o'quvchilar "may", "yor", "kuyish", "o'lim" yoki "devonalik" kabi obrazlarni faqat lug'aviy ma'noda tushunadi; boshqalari esa o'qituvchi aytgan tayyor tasavvufiy izohni matn bilan tekshirmasdan takrorlaydi. Har ikkala holatda ham mustaqil adabiy tafakkur rivojlanmaydi. Shu jihatdan muammoli ta'lim nazariyasi [6; 7] bilan uyg'unlashgan savollar tizimi yagona tayyor javobni takrorlashni emas, matn va manbalarga tayangan holda fikr bildirishni talab qiladi.

Mashrab merosining tarbiyaviy imkoniyatlari insoniylik, adolat, rostgo'ylik, mehr-shafqat, ma'naviy poklanish, riyokorlikka murosasizlik va komillikka intilish

g'oyalari bilan belgilanadi; bu jihat M. Hoshimxonov tadqiqotida ham asoslangan [4]. Biroq badiiy asarning tarbiyaviy imkoniyatidan foydalanish uni nasihatlar majmuasiga aylantirish degani emas. Agar o'qituvchi she'ning badiiy shakli, lirik qahramon kechinmasi va obrazlar tizimini chetlab o'tib, faqat axloqiy xulosa chiqarishga intilsa, asarning estetik ta'siri susayadi. Shu bois tarbiyaviy xulosa tahlil boshida tayyor holda berilmay, badiiy kuzatish, savol-javob, qiyoslash va umumlashtirish jarayonida o'quvchining o'zi tomonidan chiqarilishi lozim.

Tadqiqotning cheklovi uning nazariy-metodik xarakterga egaligidir: taklif etilgan tamoyillar va tahlil modelining samaradorligi empirik ma'lumotlar asosida hali tekshirilmagan. Keyingi tadqiqotlarda turli ta'lim bosqichlarida tajriba-sinov ishlarini o'tkazish, o'quvchilarning manbaviy savodxonligi va matnga asoslangan talqin ko'nikmalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish rejalashtirilgan.

XULOSA

Boborahim Mashrab hayoti va ijodini samarali o'rganish shoirga oid ma'lumotlar hajmini ko'paytirish bilangina hal bo'lmaydi. Buning uchun o'quv materiali ilmiy saralanishi, bahsli ma'lumotlarning maqomi aniq ko'rsatilishi, biografiya she'riy matn bilan uyg'unlashtirilishi, mumtoz ramz va tushunchalar bosqichma-bosqich izohlanishi hamda o'quvchining shaxsiy talqiniga imkon yaratilishi zarur. Tadqiqotda Mashrab merosini o'rganishning to'rt yo'nalishi, o'qitishdagi besh asosiy ziddiyat, yetti ilmiy-metodik tamoyil va to'rt bosqichli ko'p qatlamli tahlil modeli asoslandi, muammoning mualliflik ta'rifi berildi. Ana shunday yondashuv Mashrab merosini tarixiy-adabiy ma'lumot sifatida o'zlashtirish bilan birga, undan o'quvchilarning badiiy tafakkuri, estetik didi, ma'naviy mas'uliyati va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish vositasi sifatida foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qissai Mashrab. – Toshkent: Yozuvchi, 1992.
2. Orzibekov R. O'zbek adabiyoti tarixi (XVII – XIX asrning I yarmi): o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 272 b.

3. Jumanazar A. "Mabdai nur" va kalavanning ikki uchi [Elektron resurs]. – URL: <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/abdusattor-jumanazar-mabdai-nur-va-kalavanning-ikki-uchi.html> (murojaat sanasi: 14.10.2026).
 4. Hoshimxonov M. Ijtimoiy-pedagogik fikrlar negizida talabalarning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlash tizimini takomillashtirish (Boborahim Mashrab asarlari misolida): ped. fan. d-ri (DSc) diss. avtoref. – Jizzax, 2023.
 5. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy va metodik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.
- ернер И.Я. Проблемное обучение. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
- ахмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории. – М.: Педагогика, 1975. – 368 с.